

**Björn Eriksson**

## *Artisten och djuren — en filosofisk cirkus*

Alltsedan Bentham har utilitaristerna i sin hållning till djuren haft ett propagandistiskt vapen mot de tätt duggande anklagelserna för "okänslighet". I motsats till rättighetsetiker och plikttänkare, som ofta bygger sina idéer om etisk relevans på rationalitet och förmåga till begrepps- bildning, har utilitaristerna hävdad att "frågan är inte, kan de tänka? eller, kan de tala? utan, kan de lida?" Men om man får tro Anders Tol- land i "Människan över djuren" (FT 2/86) är det slut på det jämlika förhållandet mellan utilitarister och djur.

Det är emellertid inte helt lätt att skönja strukturen i Tollands argu- mentation. I det följande ska jag försöka klarlägga och kritisera denna.

På en armlängds avstånd tycks argumentet vara detta: (i) Handlings- utilitarismen är korrekt. (ii) Denna kan dock inte tillämpas direkt, utan talar i stället för att det i vårt samhälle bör råda en moral uppbyggd på prima facie förpliktelser. (iii) Dessa utilitaristiskt underbyggda förplik- telser kommer att vara delvis artistiska.

Vissa uttryck i denna argumentation måste klargöras. Vad menar Tol- land med: "handlingsutilitarism", "prima facie förpliktelser" och "artism"?

*Handlingsutilitarism.* "De grundläggande etiska normerna", skriver Tolland, "måste vara av akteleologiskt slag, enligt min mening eudai- monistiskt". Eudaimonism föredras av Tolland då han tycker att he- donismen lider av att vara associerad med en "simpler njutningsfilo- sofi". Han anser vidare att eudaimonism, till skillnad från hedonism, knyter (den icke-simpla) njutningen till personers upplevelser och tar fasta på "att man inte ska se upplevelser som någon slags självständiga enheter som kan klumpas ihop hur som helst".

Nu är det inte särskilt meningsfullt att formulera en handlingsutili- tarism som inte låter sitt/sina intrinsikala värden kvantifieras. Tolland menar uppenbarligen att lycka kan summeras, dock inte "hur som helst". Vad som menas med "hur som helst" framgår inte — kanske

bara att man måste räkna rätt?

Till de varelser som kan ha den värderade formen av lyckoupplevelser räknar Tolland även "skurkar och grisar".

Den Tollandska akt-teleologin kan då kanske formuleras på detta sätt: En handling H är rätt om och endast om H leder till minst lika stort (inte hur-som-helst-sommerat) överskott av icke-simpel njutning över lidande som varje alternativ.

Tolland inser, helt riktigt, att det enligt denna teori kan vara rätt att utplåna människorna till djurens gagn.

*Prima facie förpliktelser.* Sedan Sidgwick har utilitaristerna i allmänhet varit klara över att moralen sedd som deliberationsmetod, motivationsmönster eller handlingsdispositioner är underordnad den utilitaristiska normen: Vi bör ha de motivationsmönster och använda de deliberationsmetoder som leder oss att åstadkomma de bästa konsekvenserna. Dessa mönster kommer knappast att vara en direkt tillämpning av handlingsutilitarismen. Skälen till att utilitarismen inte anses optimal i sina egna termer är främst följande:

1) Konsekvenskalkylen i en situation är extremt invecklad. Vår brist på kunskap och tid gör handlingsutilitarismen olämplig som deliberationsmetod. Hare gör i *Moral Thinking* reflexionen att få utilitarister skulle komma med sina bussar om de direkt tillämpade sitt etiska system vid varje beslut. Denna kalkylens krånglighet talar för en *enklare* deliberationsmetod, inte något annat riktighetskriterium och inte metoder som skulle vara onödigt icke-utilitaristiska.

2) Vår tendens att bry oss om oss själva lite mer än andra skulle lätt bestämma resultatet av den komplicerade kalkylen — om man nu skulle räkna fel, så varför inte till sin egen glädje? Detta innebär att deliberationsmetoden bör utgöra ett hinder för egoistiska snedvridningar.

3) Det är ett numera välkänt faktum att många handlingar små inte alltid gör en stor å. Även om varje agent i någon grupp utför den bästa handlingen så kan konsekvenserna av gruppens handlingar vara sämre än om gruppen hade handlat på ett annat sätt. Konsekvenserna av våra handlingar är delvis beroende av vad andra gör. Handlingsdispositioner och deliberationsmetoder bör främja en koordinering av handlingar så att gruppens handlingar närmar sig optimum.

Tolland tycks hysa uppfattningen att prima facie förpliktelser bör ses som ett slags tumregler för undvikande av ovan nämnda problem. Denna syn på vardagsnormer och prima facie förpliktelser är förmodligen den enda rimliga för en utilitarist.

*Artism.* Tolland skriver: "Artism innebär alltså att man diskriminerar djuren enbart på grund av deras arttillhörighet." Artismen som här formulerad är ett beteende, men tanken är säkert att artismen innebär att det inte är fel att diskriminera djur enbart på grund av deras djuriskhet. Det är alltså inte tal om att djurens lidande är mindre, eller mindre viktigt, eller att det är några egenskaper hos alla djur utom deras egenkap att vara icke-människor som på något vis rättfärdigar diskriminering.

## Vägen till artismen

Jag har hört sägas att utilitarismen är tråkig: Man samlar bara in vissa fakta och vevar dem genom den "utilitaristiska kvarnen" så har man svaret — det finns inget kvar att resonera om. Tollands behandling av utilitarismen är knappast tråkig i denna mening.

När Tolland bekänner sig till den utilitarism som skisserades inledningsvis kunde man tro att han i denna skulle stoppa in vanliga människor, grisar och skurkar, veva ett varv och ut skulle artismen komma. Men detta händer inte. Hur skulle det kunna hända? Han ser ju att utilitarismen, till och med hans egen version, inte ger det resultatet. Det enda svar som ges är att det är en empirisk fråga om det i någon situation är djuren snarare än människan som bör diskrimineras. Då Tolland är ute för att bryta en lans för artismen har han hamnat i ett dilemma. Hans lösning är lika enkel som förvirrad. "Jag kan helt enkelt inte acceptera att människor offras för djurens skull", skriver han. Och nu omvandlas denna intuition till ett argument mot utilitarismen: "Det kan mycket väl vara en icke-artistisk akt-teleologs objektiva plikt att verka för att människosläktet så gott som utplånades för djurens skull. Detta kan jag inte acceptera och därför bekänner jag mig till artismen." Efter ett kort mellanspel som utilitarist har Tolland återfallit till en artistisk övertygelse utan stöd av argument. I synnerhet utan stöd av utilitarismen.

Men detta kan inte ha gått rätt till, ty i det följande tror Tolland att han fortfarande är utilitarist. Vi får försöka glömma att han förkastat utilitarismen och tro att han ansluter sig till teorin och att artismen kommer att dyka upp som en följd av denna teori på det Tolland kallar moralens "andra nivå". Detta skulle innebära att de utilitaristiskt sett bästa *prima facie* förpliktelseerna skulle vara av artistisk art. I ljuset av det tidigare förda resonemanget om skälen för olika tumregler måste tanken vara att artismen skulle förhindra förlamande komplicerade över-

väganden, verka mot våra egoistiska tendenser (!), eller bidra till att koordinera handlingar. Helt kort: Jag kan inte se *något* rimligt argument för att så skulle vara fallet, varken i Tollands text eller någon annans.

Men det här kan inte ha gått rätt till, ty Tolland är ju artist. Ett tredje sätt att förstå hans argument är att han inte är utilitarist, utan "artistisk akt-teleolog". Artismen var nödvändig redan på den grundläggande handlingsutilitaristiska nivån. Tolland har bara skojar: det är inte ur en klassisk handlingsutilitarism artismen följer, utan artismen följer ur en artistisk utilitarism — det är denna icke närmare redovisade etik som talar för att vi bör hålla oss med artistiska prima facie förpliktelser. Föga överraskande. Den artistiska utilitarismen kan knappast användas som försvar för artismen då artismen knappast kan försvara sig själv.

En sak är emellertid helt klar. Tolland tycker inte att det är fel att diskriminera djuren enbart på grund av deras icke-mänsklighet. Några rimliga argument för denna hållning har inte framförts — minst av allt argument förenliga med en något så när klassisk utilitarism. Den artistiska "intuitionen" för tanken, som vanligt, till den uråldriga artistiska fördomen. □